

Jean-Paul Sartre (21 czerwca 1905 w Paryżu - 15 kwietnia 1980 tamże)

*Ten wielki filozof-paryżanin
był z tych intelektualnych drani,
którzy dla idei
w ślepej drogę brnęli,
w ślad za nim szli jego wierni fani...*

(ebs)

Jean-Paul Charles Aymard Sartre - powieściopisarz, dramaturg, eseista i filozof francuski. Przedstawiciel egzystencjalizmu. Laureat Nagrody Nobla w dziedzinie literatury za rok 1964 (odmówił jej przyjęcia).

Sartre był czołowym przedstawicielem egzystencjalizmu ateistycznego. Pod koniec życia odszedł od egzystencjalizmu i rozwinął własną wersję socjologii marksistowskiej. Według egzystencjalizmu, i zgodnie z najbardziej znanym ze sloganów Sartre'a, „istnienie poprzedza istotę” (*l'existence précède l'essence*), człowiek zaś ponosi pełną odpowiedzialność za własne czyny, co może w nim wywoływać poczucie samotności, zagubienia i zagrożenia w świecie, lęku przed śmiercią.

Jego współpracowniczką i towarzyszką życia była pisarka, feministka i filozof Simone de Beauvoir.

Jean-Paul urodził się 21 czerwca 1905 w Paryżu jako dziecko Jean-Baptiste Sartre'a, zawodowego oficera wojsk inżynieryjnych, który zmarł niedługo po narodzinach syna, i Anny Marii Schweitzer pochodzącej ze znanej rodziny intelektualistów z Alzacji (jej krewnym był Albert Schweitzer). Wychowywany był przez same kobiety, które rozpieszczały go i darzyły przesadnym uwielbieniem, co, jak sam twierdzi w swojej autobiografii, wytworzyło w nim wyraźny narcyzm i bezkrytyczną wiarę w swoje możliwości. Jeszcze jako kilkuletni chłopiec odkrył w sobie ogromne zainteresowanie literaturą, w której świat został wprowadzony przez dziadka, Karola Schweitzera.

W 1917 jego matka ponownie wyszła za mąż, a Sartre zaczął uczęszczać do liceum w La Rochelle; uznał później ten okres za „najgorszy w życiu” (ponieważ został wyrwany spod opieki adorujących go kobiet i utracił wyłączność do miłości matki).

W 1921 wrócił pod opiekę matki do Paryża, gdzie uczęszczał do liceum Henryka IV. Tam odkrył w sobie zdolności przywódcze. Był wyjątkowo uzdolniony, jednocześnie lubił prowokować i szokować otoczenie. W tym czasie zaczął pisać pierwsze opowiadania satyryczne.

Podczas studiów w elitarniej École Normale Supérieure w Paryżu swoim pacyfistycznym skeczem w 1927 Sartre spowodował dymisję dyrektora. Twierdził, że czytał ponad 300 książek rocznie i pisał ogromne liczby piosenek, poematów, opowiadań i powieści.

W 1927 roku Sartre startował w *concours d'agrégation* z filozofii; zbyt indywidualne potraktowanie zadanych tematów sprawiło, że nie znalazł się w gronie laureatów. Podczas przygotowań do powtórnego egzaminu poznał Simone de Beauvoir, w której zakochał się i nazywał swoją „konieczną miłością” (*amour nécessaire*), co nie przeszkadzało mu w nawiązywaniu licznych związków z innymi kobietami (*amours contingentes*). W 1929 Sartre i de Beauvoir zostali przyjęci do grona *agrégés* z filozofii (on - z pierwszą lokatą, ona z drugą).

W listopadzie 1929 rozpoczął 15 miesięczne szkolenie wojskowe, podczas którego uczył się meteorologii (później, w latach 1939-1941 był meteorologiem w armii francuskiej). Po odbyciu obowiązkowej służby wojskowej, Sartre

zatrudnił się jako nauczyciel w Hawrze; był to dla niego bardzo trudny okres, którego świadectwem są fragmenty książki "Młodość". Charyzma zjednała mu jednak serca uczniów. Pracował następnie w Instytucie Francuskim w Berlinie, gdzie skupił się studiowaniu fenomenologii Husserla.

Pierwsza opublikowana w 1938 książka Sartre'a "La Nausée" ("Młodość"), powieść filozoficzna i częściowo autobiograficzna, odniosła sukces. Przeniósł się do Neuilly-sur-Seine, gdzie napisał zbiór opowiadań "Le Mur" ("Mur").

Zmobilizowany w 1939, spędził beczynny okres dziwnej wojny na pisaniu (po 12 godzin dziennie).

Podczas pierwszych walk w czerwcu 1940 dostał się do niewoli i osadzony był w obozie jenieckim w Niemczech, gdzie po raz pierwszy w życiu zaczął odczuwać solidarność z innymi ludźmi; organizował działalność kulturalną, pisał sztuki teatralne.

Dzięki fałszywemu zaświadczeniu lekarskiemu wyszedł na wolność w 1941 i przyjechał do Paryża. Włączył się w działalność ruchu oporu; tworzył organizację podziemną „Socjalizm i wolność”. Pod koniec wojny został zwerbowany przez Alberta Camusa do innej organizacji konspiracyjnej „Walka”. Pisał pierwsze sztuki teatralne, m.in. „Muchy” ("Les Mouches"), „Przy drzwiach zamkniętych” ("Huis clos").

Po wojnie zaczął pisać artykuły do gazet (m.in. do „Le Figaro”), wyjechał do USA, gdzie przyjmowany był uroczyscie jako bohater ruchu oporu.

Dzięki założonej w 1945 gazecie filozoficzno-literackiej *Les Temps modernes*, Sartre stał się sławnym i popularnym pisarzem i filozofem. Organizował słynne zebrania intelektualistów (m.in. Simone de Beauvoir, Maurice Merleau-Ponty i Raymond Aron) w paryskiej dzielnicy Saint Germain des Prés, podczas których propagował egzystencjalizm (dzięki niemu stał się najpopularniejszym kierunkiem filozoficznym i „subkulturą” lat 40. i 50. XX w. z własnymi kawiarniami i muzyką jazzową).

Sartre stał się zwolennikiem marksizmu, piętnował wojnę w Indochinach, „imperializm amerykański”, gaullistów i ZSRR, domagał się Europy „neutralnej i socjalistycznej”. Jednak próba utworzenia własnej partii politycznej skończyła się niepowodzeniem i Sartre zmuszony był zbliżyć się do Francuskiej Partii Komunistycznej.

Był jednym z najdłużej wspierających ZSRR intelektualistów francuskich, racjonalizując politykę KPZR, pomniejszając znaczenie Gułagu, krytykując Referat Chruszczowa i usprawiedliwiając Wielki terror.

Aktywnie popierał walkę narodowowyzwoleńczą w Algierii. W 1962 organizacja terrorystyczna OAS podłożyła bombę pod jego dom, jednak wybuch nastąpił podczas nieobecności Sartre'a.

Początkowo popierał także rewolucję kubańską, jednak później zaczął krytykować nadużycia Fidela Castro.

W latach 60. Sartre starał się pogodzić egzystencjalizm z marksizmem w dziele "Krytyka dialektycznego rozumu". Wycofywał się powoli z aktywnej dyskusji filozoficznej z nowym kierunkiem - strukturalizmem; pisał książki analizujące XIX wiek i twórczość literacką Flauberta. Podupadał na zdrowiu z powodu nałogowego zażywania amfetaminy (corydrane'u) i nadużywania alkoholu.

Jego ostatnim znaczącym dziełem filozoficznym jest napisana w 1960 r. „*Critique de la raison dialectique*”, w której starał się stworzyć syntezę egzystencjalizmu z marksizmem.

W 1964 głośna stała się jego odmowa przyjęcia literackiej nagrody Nobla za autobiograficzną powieść "Słowa" ("Les Mots"). Sartre uzasadnił tę decyzję tym, że żaden człowiek nie powinien być „uwieczniony” za życia. Tak samo odmówił przyjęcia Legii Honorowej i profesury w Collège de France. Te zaszczyty, zdaniem Sartre'a,

„ograniczyłyby jego wolność”.

Przłączył się do protestów młodzieży, studentów i intelektualistów w maju 1968 w Paryżu: agitował, organizował demonstracje, dyskutował z robotnikami i studentami. Protestował przeciwko prezydenturze Charles de Gaulle'a i przeciwko interwencji radzieckiej w Czechosłowacji.

Popierał studencki ruch maoistyczny, oraz różne organizacje lewicowe i feministyczne. W 1973 założył dziennik „*Libération*”.

Chociaż popierał istnienie państwa Izrael (w 1976 jedyny raz w życiu zgodził się przyjąć doktorat „honoris causa” Uniwersytetu w Jerozolimie), to zawsze bronił sprawy Palestyńczyków i dążył do zawarcia pokoju między Izraelczykami i Arabami.

W 1972 wylew krwi do mózgu pozbawił Sartre'a wzroku, ale nie zahamował jego działalności: dalej dyktował książki, artykuły, prowadził debaty, angażował się politycznie (m.in. interweniował w sprawie uwięzienia przywódcy Frakcji Czerwonej Armii - Andreasa Baadera). Apelował o uwolnienie dysydentów z ZSRR. W 1979 prosił prezydenta Francji o przyjęcie uciekinierów z Wietnamu, tzw. *boat people*. Pod koniec życia sam siebie określał jako anarchistę.

Osiem lat później, 15 kwietnia 1980, w Paryżu, w wieku 75 lat Sartre zmarł na obrzęk płuc. Przed śmiercią stał się bliski swemu ostatniemu sekretarzowi, wierzącemu i praktykującemu Żydowi Benny'emu Lévy; pojawił się w związku z tym sugestia dotyczące zbliżenia się Sartre'a do judaizmu, mimo że całe życie był ateistą. W jednej z pierwszych jego biografii pośmiertnych pojawiła się informacja o przystąpieniu przez niego tuż przed śmiercią do sakramentu pokuty i pojednania. W kolejnym jej wydaniu informacji tej już nie zamieszczono. Jego pogrzeb na cmentarzu Montparnasse w Paryżu zgromadził ponad 50 000 ludzi.

<https://www.youtube.com/watch?v=3bQsZxDQgzU>

Najsłynniejsze dzieło Sartre'a "Byt i Nicość" ("L'être et le néant") zostało opublikowane w 1943 r. Na pierwszej stronie Sartre określił je jako „zarys ontologii fenomenologicznej”. Fenomenologia jest badaniem sposobu, w jaki rzeczy pojawiają się lub są obecne w świadomości. Nie jest ona jednak tylko prostym rejestrowaniem treści świadomości - bada jej struktury. Ontologia natomiast, stara się przede wszystkim odpowiedzieć na pytanie: co jest, jakie rodzaje rzeczy składają się na wszechświat. Ontologia fenomenologiczna bada więc związki między faktami w świecie i naszą ich świadomością.

Sartre twierdził, że odwracamy się od wolności by uniknąć towarzyszącej jej udręki. Udrękę odczuwamy dlatego, że tam gdzie nic nie warunkuje wyboru - wszystko jest możliwe (np. to, że spacerując po skalnym występie - rzucimy się w przepaść bez żadnej wyraźnej przyczyny). Udręka i smutek nie są jednak konieczną konsekwencją wolności, może ona być źródłem radości i odwagi. Jak stwierdził - żadna doktryna nie jest bardziej optymistyczna - przeznaczenie człowieka powierzono jemu samemu.

Napisał m.in.:

- *Transcendencja Ego, zarys opisu fenomenologicznego* (1936) – praca filozoficzna
- *Wyobraźnia*
- *Mdłości* (1938)
- *Zarys teorii uczuć* (1939) – rozprawa filozoficzna
- *Wyobrażenie. Psychologia fenomenologiczna wyobraźni* (1940) – rozprawa filozoficzna
- *Byt i nicość. Zarys ontologii fenomenologicznej* (1943) – rozprawa filozoficzna
- *Mur* (1939)

- *Muchy* (1943)
- *Przy drzwiach zamkniętych* (1944)
- *Egzystencjalizm jest humanizmem* (1946)
- *Niepogrzebani* (1946)
- *Ladacznica z zasadami* (1946)
- *Kości rzucone* (1947) - scenariusz filmowy
- *Brudne ręce* (1948)
- *Diabeł i Pan Bóg* (1951)
- *Kean* (1954)
- *Niekrasow* (1956)
- *Sytuacje* (1947, 1948, 1949)
- *Baudelaire* (1947)
- *Święty Genet, aktor i męczennik* (1952)
- *Rozważania nad kwestią żydowską* (1948)
- *Drogi wolności* - cykl:
  - 1. *Wiek męski* (1945)
  - 2. *Zwłoka* (1945)
  - 3. *Rozpacz* (1949)
- *Więźniowie z Altony* (1959)
- *Krytyka dialektycznego rozumu* (1960)
- *Słowa* (1964) - powieść autobiograficzna